

**JAHON KOMPOZITORI D. SHASTAKOVICHNING IJODIDAGI O'LMAS
MOTIVLAR VA BUGUNGI KUN YOSH KOMPOZITORLAR
(F. NAZAROV) NIGOHIDA**

Farhodjon Nazarov

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolamiz jahon kompozitori D. shastakovichning ijodidagi o'lmas motivlar va bugungi kun yosh kompozitorlar (F. Nazarov) nigohida haqida yozilgan. Kompozitorlik ijodiyotida musiqiy taffakurning rivojlanish bosqichlari, XXI asr kompozitorlik ijodiyotining taraqqiy etishida XX asr musiqiy davrning ta'siri va shu kabi fikrlar atroflicha o'rganilgan.

Kalit so'zlar: musiqiy shakl, musiqiy estetika, badiiy mohiyati, sharqona, texnik mahorat, ijrochilik mahorati.

Kirish

San`at va madaniyatdek qudratli kuch orqali insonlar qalbiga yo`l topish haqida so`z yuritar ekanmiz, hammamiz yaxshi tushunamizki, har qaysi istedod egasi o`ziga xos bir olam eng asosiysi ularni boshqarishga urinishi mumkin emas.¹

O'zbek xalqining nodr musiqiy asarlari o'zining yuksak takrorlanmas sifatlari bilan, ming-ming yillik tarixiy ahamiyatga ega. Biz ana shu qadimiy va muqaddas, milliy musiqiy an'analarga, shuningdek, umuminsoniy qadriyatlari hamohangligida yashaymiz.

Tahlil va natijalar: Jahon kompozitori D.Shostakovich kop qirrali ijodining aynan yosh o'zbek kompozitorlari ijodiy faoliyatida ta'siri juda e'tiborlidir. D.Shostakovichning ijod yo'li ikkinchi jahon urushi yillari to'g'ri keladi shu urush ta'siri ostida uning asarlarida o'ziga xos dramatik ulug'vorlik matonatli vatanparvarlik xissi jo'shib turadi Dmitriy Dmitriyevich Shostakovich (1906.25.09, Peterburg 1975, Moskva) rus kompozitori, pianinochi, pedagog, jamoat arbobi. XX-asr musiqa klassigi. Rossiya xalq artisti (1948), Xalq artisti (1954), Mehnat Qahramoni (1966). Leningrad konservatoriyasini fortepiano (1923) va kompozitsiya (1925) ixtisosliklari bo'yicha tugatgan. Leningrad va Moskva konservatoriyalarida dars bergan, shogirdlari orasida G. Sviridov, Q.Qorayev, M.Leviyev va boshqalar bor. Rossiya kompozitorlar uyushmasi raisi (1960-68).

Shostakovich kompozitorlik ijodiyotining deyarli barcha janrlarini qamrab, simfonik musiqa, vokal musiqa, musiqali teatr, kamer musiqa sohalarida jahon shumul ahamiyatga molik asarlar yaratgan. Xususan, 15 simfoniyasi (1925-71), "Burun" (1930) va "Katerina Izmaylova" (1934, 2-tahriri 1956) operalari, 15 kvarteti (1938—74), skripka (1968), alt (1975), violonchel (1934) sonatalari, cholg'u konsertlari (1933—67), 24 prelyudiya va fugasi (1951), Pushkin,

¹ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch.Toshkent: «Ma'naviyat», 2008, 36-b.

Blok, Byorns, Shekspir, Mikelanjelo va boshqalarning she'rlariga yaratg'an qo'shiq va romanslari, 30 ga yaqin kinofilm (Maksim haqida trilogiyasi, 1935-1939; "Yosh gvardiya", 1948; "So'na", 1955; va, ayniqsa, "Hamlet" 1964; "Qirol Lir", 1971)larga yozgan musiqalari bilan mazkur janrlarning 20-asrdagi taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan. Teran dramatism, fojaviylik bilan sug'orilgan, ayni paytda nozik lirika, o'tkir yumor va kinoyaga boy Sh. asarlarida chuqur, hayotan muhim g'oyaviy konsepsiyalar, inson kechinmalarining murakkab olami, uning orzuumidlari, yorug'lik va kamolotga intilishlari o'zining badiiy yetuk ifodasini topgan[4].

Shostakovich 1940-yillardan e'tiboran O'zbekiston san'atkorlari bilan yaqin ijodiy aloqada bo'lgan. Fashistlarga qarshi jangning ramziga aylangan mashhur 7 "Lenintradnoma" simfoniyasining birinchi ijrolaridan biri Toshkentda o'tgan (1942.22.6), keyinchalik deyarli barcha simfoniyalari, "Oyimqiz va bezori" baleti, konsertlari, kamer musiqasi muntazam ijro etilgan. Sh. bir necha bor O'zbekistonga kelgan (1959, 1960, 1964), M.Burhonov, A.Jabborov, F.Yanov-Yanovskiylar bilan do'stona alohida bo'lgan, yosh o'zbek kompozitorlari va musiqashunoslarini qo'llab quvvatlagan. Shostakovich ijodi ko'pgina zamonaviy kompozitorlar (jumladan, O'zbekistonda I. Akbarov, M.Tojiyev, T.Qurbonov, M. Mahmudov, N.G'iyosov va boshqalar) ijodiga ta'sir o'tkazgan. Bu haqda T.Vizgo, N.YanovYanovskaya va T. G'afurbekovlar tadqiqotlar yaratishgan.

Rossiya (1974), Ukraina (1976), Sibelius nomidagi (1958), Davlat (1941, 1942, 1946, 1950, 1952, 1968), Xalqaro Tinchlik (1954) mukofotlari laureati. Bastakorning musiqiy tilining eng taniqli xususiyati - bu uyg'unlik. Garchi u har doim minor-minor kalitiga asoslangan bo'lsa-da, bastakor butun hayoti davomida maxsus tarozilar (modalizmlar) dan foydalangan, bu esa muallifni amalga oshirishda kengaytirilgan kalitni o'ziga xos xususiyatga ega qilgan. Rus tadqiqotchilari (A. N. Doljanskiy, Yu. N. Xolopov va boshqalar) ushbu balandlik xarakteristikasini umumiy ma'noda "Shostakovichning rejimlari" deb ta'rifladilar.

Juda kamdan-kam hollarda bastakor ketma-ket texnikaga murojaat qilgan (masalan, o'n beshinchi simfoniyaning birinchi qismida), rang berish vositasi sifatida klasterlardan foydalangan. Yurtimiz mustaqilligining sharofati bilan barcha sohalar kabi milliy musiqa san'ati xam xar tomonlama rivojlanib ravnaq topmoqda. Bu borada o'zbek bastakorlarining ijodi etakchi soxalardan biriga aylanayotganing guvohi bo'lamiz. Bu isloxlarning natijalari bevosita ta'lim tizimida tayorlanayotgan mutaxassis kadrlarning saloxiatiga bog'liqdir. Shu bilan birga, o'zbek kompozitorlik maktabiga e'tibor ajratilib, yosh kadrlarga imkoniyatlar yaratilmoqda, Kompozitorlik ijodiyoti keng qamrovli bo'lib musiqaning yaratuvchilari, y'ani kompozitorlarning ijodiyoti xalq ma'naviyaati, madaniyati, tarixi, an'ana va qadriyatli xaqida ma'lumot beruvchi axborot manbai vazifasini o'taydi[11].

Kompozitorlik ijodiyotining maxsuli xakqning ma'naviy dunyosini zamonaga mutanosib xolda aks ettirib, xalqqa taqdim etishdir. Bugungi kunda musiqa san'atining turli janrlarida asarlar yaratib, o'z ustida tinimsiz ijodiy izlanishda bo'lgan yosh ijodkorlardan biri-

kompozitor Nurali Erkaevdir. Uning davr talabiga xos yaratilgan jiddiy asarlaridan biri fortepiano dueti uchun yozgan «DSCH» asaridir. DSCH so'zi XX asrda yashab ijod qilgan buyuk kompozitor Д.Шостаковичнинг ismi sharifidan olingan abreviatura hisoblanadi. D- Dmitriy, SCH- Shostakovich demakdir. Ushbu abreviaturani nota belgilariga ko'chiradigan bo'lasak, D- re, S- mi bemol, C-do, H- si tarzida namoyon bo'ladi. Ushbu sekunda intervallari bo'ylab tuzilgan oxangni shartli ravishda ikki submotivga bo'lish mumkin. Birinchi oxang «re-mi bemol», ikkinchi submotivdagi oxang «do-si» bo'lib, uning aylanmali variant sifatida qabul qilinadi. Bundan ko'rinib turibiki, DSCH mavzusining o'zida varian-variatsion va polifonik unsurlar mavjud. Mavzu tuzilishida yotgan ushbu xususiyatlar asarning aynan varian-variatsion va polifonik tamoyilar orqali rivojlanishiga asos bo'ladi. Kompozitor mavzusini sematik, janr nuqtai nazaridan turlicha talqin etadi. Masalan, mavzuning sekin sur'atda aks etuvchi variantida uning falsafiy, lirik, lament xarakteri o'z ifodasini topsa, mavzuning tez sur'atda aks etuvchi variantida uning ritmik rivoji faollashib, ritmik sur'atlar bilan o'zgartirilgan skerstotsimon, Shostakovichning ijodiy qalamiga xos bo'lgan grotesk xarakteri o'z ifodasini topadi[12].

DSCH-bastakor Dimitro Shostakovich tomonidan o'z ismini kodlash uchun foydalanadigan musiqiy motiv Bu B-A C H uslubidagi musiqiy kriptogramma, D, E tekisligi, C.H yozuvlaridan tashkil topgan (klassik yozuvda), bu nemis translyatsiyasida bastakorning bosh harflariga mos keladi :D. Sch. (D mitri Schostakowitsch).

Shostakovichning buyuk bastakor sifatida afsonasi asosan Sovet ommaviy tashviqoti tomonidan yaratilgan bo'lib, u o'nlab yillar davomida uning ishini targ'ib qilgan va uning ishonchini inkor etib bo'lmaydi. Hozirda Shostakovich nomini ko'pchilik qo'llab-quvvatlamogda va, qoida tariqasida, ko'p o'ylamasdan. Ustvolskaya odatda o'z doirasining yoki uning soyasida ikkinchi darajali bastakorlardan biri sifatida qaraladi.

Biz abadiy tarixga guvoh bo'lmoqdamiz: hokimiyat uchun ishlaydigan va xalq uchun yozadiganlar yer yuzidagi shon-sharafga ega bo'lishadi, Spiritus Sanctusning muhimligini tan olganlar esa ozchiliklarning hurmatiga sazovor bo'lishadi.

Bosqin mavzusi "da Shostakovich Ravelning "Bolero" kompozitsiyasidan foydalangan va mavzuning o'zi Rossiyada juda mashhur bo'lgan Frants Lexarning "Quvnoq beva" operettasidan olingan. Xuddi o'sha aqlli [bastakor Artur] Lurie ushbu "qo'pol, qasddan ahmoqona motiv" ni ta'riflaganidek: "Bunday kuyni har qanday sovet yo'lovchisi hushtak chalishi mumkin, unda Zoshchenkoning xarakterlari bor"[13].

Motiv quyidagi asarlarda uchraydi:

Minorali 8-sonli simfoniya .

Minorada 1-sonli skripka uchun kontsert.

D Flat major-dagi 15-fug .

B flat major 5-sonli torli kvartet.

10-sonli simfoniya.

G Major shahridagi №6 torli kvartet, (Har bir qism oxirida to'rtta asbobni ijro etadi)

E flat major televizoridagi №1 veolonchel uchun kontsert.

Minorali 8-torli kvartet, (har bir harakatda paydo bo'ladi)

Major shahridagi 15-sonli simfoniya.

Motiv Shostakovichga bag'ishlangan bir nechta asarlarda, shu jumladan Dmitriy Shostakovich va 9 torli Tsintsadze torlari kvarteti va Edison Denisovning xotirasiga bag'ishlangan Prelude Schnittke kabi asarlarda ishlatilgan 1969 klarnet, trombon, veolonchel va fortepiano uchun DSCH va saksofon uchun Sonata 1970).

Zamonaviy Italiyalik bastakor Lorenzo Ferrero 2006 yilda Shostakovichning 100 yilligi sharafiga yozilgan goboy, bassun, fortepiano va orkestr uchun kompozitsiyalarda DEsCH-dan foydalangan va Op.111da). 32-sonli fortepiano sonatasidan mavzular C minor op 111 Lyudvig van Betxoven Shostakovichning musiqiy monogrammasi bilan[14].

Monogramma DSCH jurnali sarlavhasining asosidir, unda Shostakovich ijodi va D. Shostakovichning 2005 yilda 150 jildli yangi to'plami nashr etilgan. bo'lib, ularning 25 foizida ilgari nashr qilinmagan asarlar bo'lgan musiqashunoslar motivning ekspressiv va semantik mohiyatiga e'tibor berishadi (Xususan, Yu. Tyulin). Ba'zi tadqiqotchilar motivni bo'linmas tuzilish deb hisoblashadi (masalan Encyclopédie de la Pleiade), boshqalari motivni tarkibiy qismlarga bo'linishiga imkon beradi, garchi ular motivni eng kichik tahlil qilingan element maqomini qoldiradilar[15].

Har bir asarning o'ziga xos uslub va janri, badiiy obraz jihati, mazmun mohiyati va o'zining dramaturgiyasi bilan ajralib turadi. Musiqiy asarlarni ijro etishda albatta ijrochidan musiqiy estetik did, kuchli texnik mahorat va albatta musiqiy his muhim rol o'ynaydi. Tabiiyki, kompozitor tomonidan o'ylangan musiqiy g'oyani muxlislarga yetkazishda ijrochi ma'lum darajada bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi darkor. Ushbu asarlarni ijro etayotganda, har taraflama pioninachilarning texnik mahorati ya'ni barmoqlarning tez va shiddatli harakatlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, kerakli bo'lgan texnik manbaga yo'naltirib uni rivojlantiradi. Shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekiston kompozitorlarining fortepiano ijodiy asarlaridan tamomila farqlanadi. Hozirgi paytda ijrochilarimiz yangi fortepiano uchun yozilgan milliy innovatsion asarlarni kutishmoqda, ba'zan pianinochilarimiz ma'lum bir xalqaro ko'rik-tanlovlarda ishtirok etsa, albatta, tanlovning shartida, ishtirokchi istiqomat qiluvchi davlat kompozitorining asarlarini ijro etishi darkor bu esa ayni muddao. Asar tahliliga qisqacha e'tibor bersak, maqsadga muvofiq bo'ladi[16].

Ushbu asar buyuk jahon kompozitori D.Shostakovich motivi asosida yaratilgan. Berilgan musiqaviy matoni harfiy tizimda ko'rib chiqsak D harfi (re) tovushni, eS (mi bemol) tovushni, C (do) tovushni, H (si) tovushni beradi bularni umumiy yig'sak DeSCh D. Shostakovich bo'ladi. Ushbu tushunchani mualliflik belgi, motiv, o'zining tonlar kombinatsiyasining monogrammasidir desak mubolag'a bo'lmaydi.

Demak, ushbu ilmiy tadqiqotimizda kompozitor tamonidan qo'llaniladigan o'ziga xos kombinatsiya va texnikalar albatda xar bir ijodkor ijrochini qo'llab quvatllaydi sababi keltirilgan nota matnida juda shidatli dramatik urush g'oyasini ko'rish xis etish mumkin.

Demak, asar III qismli murakkab shaklda bo'lib, I qism o'tkir drammatik holatlarni o'zida mujassam etib, kuchli dinamik, dissonans akkordlarni keskin qo'llanilishi, garmoniyaning izchilligi, fakturaning keng diapozonda qo'llanilishi, baslarning o'zaro kurashishi yaxlit bir revolyutsiyani o'zida singdiradi[17].

Asarning badiiy mazmun mohiyati shiddatli urush kuchli janglar bilan tasvirlangan. II qism, I qismga nisbatan sezilarli darajada kuchli kontrastni sodir etib, undagi mavzu lirik chekinishga qarab harakatlanadi. Undagi mavzu milliy va zamonaviy ohanglar bilan qovushilgan va ularni to'lqinlanish bezaklari mumtoz kolorit baxsh etadi. Pyesani ijro etishda ovoz talqinlariga erishish uchun qator o'ziga xos uslubga qattiq rioya qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Asarning o'rta qismida musiqiy uslub yaqqol muxlislar va musiqashinavandalar tamonidan sezilib turadi unda ishlatiladigan impressionizm musiqiy davr oqimi musiqaviy va fantastik falsafiy psixologik qirralar yorqin juda mazmunli ishlatilgan ritm va metrning o'zgarishi garmoniyalarning g'arb va sharq bilan uzviy bo'g'langan holda bir biri bilan to'qnashishini ko'rish mumkin.

Xulosa: Chunki barmoqlarning to'g'ri ishlatilishi, kaft harakatini kerakli nuqtaga yo'naltirishi, cholg'uning pedali yordamida kuchli dinamizatsiya va avj nuqtasi, qolaversa, musiqaviy urg'uga katta e'tibor bermoq kerak bo'ladi. Kuyning rivojlanishi keskin kurashlar dinamik avj nuqtasida keladigan, ulkan va dahshatli «Maestoso» III qismga tegishlidir kompozitsion nuqtai nazarda g'oyani chuqur yoritishda kuyda mag'rurlik va ruhiy buyuklik kashf etilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2014.
2. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. 22.09.1994.
3. O'zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. – T., 1997.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. Toshkent: «Ma'naviyat», 2008, 36-b.
5. Mirziyoyev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak”. – T.: “O'zbekiston”, 2017.
6. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston” NMIU, 2017.
7. Способин И. Элементарная теория музыки. М. Музыка, 1979. С.28.
8. Тюлин Ю. Учения о гармоний. М. Музыка . 1939.с.37.
9. Karimova N, Nazarov F. Fortepiano o'qitish metodikasi. T., 2020, 11-b
10. Девятова. О. Особенности творческого процесса композитора книга М. 1956. с.25.

11. Farmonova, S. (2021). Opportunities for the Development of the Communicative Culture of Future Teachers through the Design of Teaching. *International Journal of Culture and Modernity*, 11, 172-175.
12. Farmonova, S. (2019). THE TOLE OF THE PROJECT TEACHING TOOL IN DEVELOPING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(6), 434-441.
13. FARMONOVA, S. M. (2020). Improvement of Professional Thinking in Future Teachers. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 7(05), 251-257.
14. Sharafutdinova, K. G. (2020). Destruction of family relations psychoprophylaxis family-neighborhood-educational institution cooperation. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 1000-1007.
15. Sharafutdinova, K. G. (2021). THE ROLE OF TEMPERAMENT IN THE FORMATION OF INDIVIDUAL AND DESTRUCTIVE INDIVIDUAL RELATIONSHIP STYLE. *Theoretical & Applied Science*, (8), 210-214.
16. Sharafutdinova, K. G., Kulmamatova, F. K., & Haydarova, S. (2021). The role of cognitive psychology in the elimination of destructive behavior. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(4), 957-964.
17. Шарафутдинова, Х. Г., & Бердиева, М. М. (2018). ПРОБЛЕМА ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОТНОШЕНИЯ К РЕБЁНКУ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ. *Гуманитарный трактат*, (25), 89-91.